

BALIQCILIK KLASTERLARIDA XARAJATLAR VA UNING HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.

Eraliyev Alisher Komil o'g'li
SamISI assistenti

Annotatsiya. Maqolada baliqchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobi, baliq mahsulotlarini daromadga olish, sotish kanallari bo'yicha realizatsiya qilish va moliyaviy natijalarni aniqlash bo'yicha bo'ladigan xo'jalik operatsiyalariga schyotlar bog'lanishi tuzish hamda moliyaviy hisobotda moliyaviy natijalarni aks ettirishni takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Klasterlar, tabiiy suv havzalari, sun'iy suv havzalari, tayyor mahsulot, sotish kanallari, xo'jalik operatsiyalari, schyotlar bog'lanishi, yalpi tushum, sof tushum, mahsulot tannarxi, moliyaviy natija.

Аннотация. В статье калькуляция себестоимости продукции в рыболовческих хозяйствах, создание счетов по хозяйственным операциям, которые будут связаны с исчислением себестоимости продукции, получением доходов от рыбопродукции, реализацией каналов сбыта и определением финансовых результатов, а также внесены предложения по улучшению отражения финансовых результатов в финансовой отчетности.

Ключевые слова: Кластеры, естественные водоемы, искусственные водоемы, готовые продукт, каналы сбыта, хозяйственные операции, сверка счетов, валовой доход, чистый доход, себестоимость продукта, финансовый результат.

Abstract. The article discusses the creation of accounts for economic operations on the calculation of production costs in fishery farms, income from sales of fish products, sales through sales channels and determination of financial results, as well as improving the reflection of financial results in the financial statements.

Keywords: Fisheries, Cost, Initial Accounting, Cost Item, Cost Object, Cluster, Innovation, Calculation.

Kirish. Mamlakatimiz ijtimoiy - iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va vazifalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022- 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmonida belgilab berilgan bo'lib, mazkur farmonda 7 bo'limdan iborat 100 ta maqsad belgilab berilgan. Bevosita iqtisodiyotni jadal rivojlantirish vazifasi ushbu qabul qilingan "Taraqqiyot strategiyasi"ning "3-Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish

surʻatlarini taʻminlash” boʻlimida, 21-36 maqsadlarda oʻz aksini topgan. Bu maqsadlarning bevosita 32-maqsadi chorvachilik sohasiga tegishli boʻlib, bunda “Chorvachilik ozuqa bazasini kengaytirish va ishlab chiqarish hajmini 1,5-2 baravar koʻpaytirish” vazifasi qoʻyilgan. 2022 yilda ushbu qoʻyilgan maqsadga erishish uchun, baliqchilik sohasida:

- “Baliqchilikni rivojlantirish va baliq yetishtirish hajmi koʻpaytirish boʻyicha

- chora-tadbirlarni belgilash;

- hosildorligi past boʻlgan 31 ming gektar sunʻiy suv havzalarini bosqichma-

- bosqich intensivlashtirish va baliq yetishtirish hosildorligini 4-5 barobarga oshirish;

- baliqchilik klasterlari sonini 15 taga yetkazish va 10 mingta aholi xonadonlarida kooperasiya usulida intensiv baliq yetishtirishni yoʻlga qoʻyish;

- qimmatbaho sovuq suv baliqlari yetishtiruvchi korxonalar quvvatini 2 barobarga oshirish (hozirda 3,5 ming tn) va yiliga 6 ming tonna sovuq suv (forel, osyotr, losos) baliqlarini yetishtirish;

- qayta ishlash korxonalarini sonini 84 taga (2 barobarga), omuxta yem korxonalar sonini 84 taga (2,5 barobarga) yetkazish” vazifalar belgilab berilgan.

Ushbu vazifalarni bajarish bilan birga, baliqchilik tarmogʻini rivojlantirishda mavjud boʻlgan kamchilik va muammolar samarali hal etish, tarmoqda ishchanlik faolligini oshirish, xorijiy va mahalliy investisiyalarni jalb etish, baliq yetishtirishning ilgʻor texnologiyalarni keng joriy qilish asosida samradorlikni oshirish, aholini baliq mahsulotlariga boʻlgan talabini toʻliq qondirish, baliqchilik bilan shugʻullanadigan sohada yangi ish oʻrinlarini yaratish bilan birga, mahsulot miqdori va sifatini oshirish, yetishtirilayotgan mahsulotlarni tannarxini pasaytirishda baliqchilik klasterlarida buxgalteriya hisobini toʻgʻri tashkil etish va yuritish muhim ahamiyatga ega.

Materiallar va metodlar. Baliqchilik sohasini rivojlantirish va ishlab chiqarishni tashkil etishning yangi shakllarini joriy etish boʻyicha mamlakatimizda keyingi yillarda qabul qilingan meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan vazifalardan, shu soha boʻyicha iqtisodchi olimlarning olib borgan ilmiy tadqiqotlaridan, faoliyat yuritayotgan baliqchilik klasterlari va xoʻjaliklarining iqtisodiy koʻrsatkichlarini aks ettiruvchi buxgalteriya hisobi va hisoboti maʼlumotlaridan foydalanildi. Shuningdek, ushbu maqolani tayyorlashda, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda qoʻllaniladigan kuzatish, guruhlash, tahlil qilish va boshqa usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizda baliqchilik tarmogʻini rivojlantirish mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini taʻminlashning strategik yoʻnalishlaridan

biri hisoblanadi. Baliqchilik tarmogʻini yanada rivojlantirish uchun keyingi yillarda koʻrilayotgan chora-tadbirlar tufayli baliq va baliqchilik mahsulotlari ishlab chiqarish koʻpayib, mamlakat iqtisodiyotining tarkibida baliqchilik ulushi izchil ortib bormoqda. Jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 13-yanvardagi “Baliqchilik tarmogʻini yanada rivojlantirishning qoʻshimcha chora-tadbirlari toʻgʻrisida” PQ-83-sonli qarori baliqchilik sohasida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, baliq yetishtirish va baliq mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini va eksport imkoniyatini oshirish, respublikada mavjud suv havzalaridan samarali foydalanish, intensiv texnologiyalar asosida baliq yetishtirishni koʻpaytirish hamda baliqchilik xoʻjaliklarining ozuqa bazasini mustahkamlash vazifalari belgilab berildi. Mazkur qarorda baliqchilik klasterlarining aholi xonadonlari bilan kooperasiya asosida ishlashini yoʻlga qoʻyish hamda “2022 yilda:

- respublikada baliq yetishtirish hajmini 700 ming tonnaga yetkazish;
- qoʻshimcha kamida 10 mingta aholi xonadonida intensiv usulda baliq yetishtirishni yoʻlga qoʻyish hamda yangi 15 ta baliqchilik klasterini tashkil etish;
- hosildorligi 25 sentnerdan past boʻlgan 31 ming gektar sunʼiy suv havzalarida 78 mingta aerator moslamasini oʻrnatish” vazifalari belgilab berildi.

Baliqchilik xoʻjaliklarida ishlab chiqarish xarajatlar hisobi “Mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi toʻgʻrisida Nizom” asosida olib boriladi. Baliq yetishtirish jarayoni texnologiyasi xususiyatlaridan kelib mazkur Nizom asosida xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini aniqlash tashkil etiladi. Shu bilan birga, baliqchilikda xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini hisoblashning oʻziga xos xususiyatlari boʻlib, ushbu hususiyatlar hozirgi kunda toʻliq oʻz yechimini topmagan.

Ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilish boshqaruv hisobining tarkibiy qismi boʻlib, xarajatlar hisobini toʻgʻri tashkil etish va yuritish tannarxni pasaytirishda, baliqchilik klasterlarni moliyaviy barqarorligini taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Shu bilan birga, iqtisodiyotni jadal rivojlantirish sharoitida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va mahsulot tannarxini pasaytirish oʻz ahamiyatini yoʻqotmaydi. Chunki, resurslardan foydalanish samaradorligi va mulkchilikning barcha shakllarida korxonalarining faoliyatini baholash chogʻida xarajatlar va mahsulotning tannarxi, ularning tarkibi oʻzgarishi qanday talqin qilinishidan qatʼiy nazar katta ahamiyatga ega.

Baliqchilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlar hisobini tashkil etishga quyidagi tarmoq va texnologik xususiyatlar bevosita taʼsir etadi:

-ishlab chiqarish jarayoni mavsumiy xarakterga ega boʻlib, baliq urugʻini qoʻyish oylarida (may-iyul oylarida) odatda baliq ovlanmasligi;

-ozuqa sarflashda baliq havzalari bo'yicha hisob yuritilib, alohida ozuqa sarfini hisobga olish imkoniyatini cheklanganligi.

Bundan tashqari, baliqchilik tarmog'iga tegishli bo'lgan ishlab chiqarish xarajatlari hisobini quyidagi xususiyatlari ham mavjud:

-yil davomidagi xarajatlarni ikkiga bo'linishi: joriy yilda va kelgusi yillarda baliq yetishtirish uchun qilingan xarajatlar;

-umumishlab chiqarish xarajatlarini yetishtirilgan baliq tannarxiga olib borish tartibini o'ziga xos xususiyati;

-mahsulot tannarxini yil oxirida emas, mavsum tugagandan so'ng aniqlash imkoni mavjudligi.

Tahlillarning ko'rsatishicha, baliqchilik tarmog'i xarajatlarini hisobga olishda fermer xo'jaliklari buxgalteriya hisobining 2010-«Asosiy ishlab chiqarish» schyotida «Baliqchilik tarmog'i xarajatlari» analitik schyotni yuritib, uning debet tomonida tarmoq xarajatlarini, kredit tomonida olingan tirik baliqni hisobga olib boradi.

Xarajatlarni bitta analitik schyotda hisobga olib boriladi. «Baliqchilik tarmog'i xarajatlari» analitik schyotida bevosita baliqchilik tarmog'idagi xarajatlar hisobga olib borilib, quyidagicha schyotlar bog'lanishi tuziladi(1-jadval):

1-jadval

Baliq ishlab chiqarish jarayonlarida buxgalteriya hisobi schyotlari bog'lanishi

T/r	Xo'jalik muomalalarining mazmuni	Schyotlar korrespondensiyasi	
		Debet	Kredit
1	Baliq urug'i yetishtiruvchilardan baliq urug'i sotib olinganda	2010	6010
2	Baliq boqiladigan havzalar xizmat ko'rsatuchi korxonalar tomonidan ta'mirlanganda	2010	6010
3	Baliq yetishtirish ishlarida band bo'lgan ishchilarga ish haqi hisoblanganda	2010	6710
4	Ijtimoiy soliq hisoblanganda	2010	6520
5	Baliq yetishtiruvchilariga foydalanish uchun xo'jalik buyumlari va inventarlar berilganda	2010	1080

6	Baliq yetishtirish jarayonida band bo'lgan asosiy vositalarga hamda sun'iy baliq havzalariga eskirish hisoblanganda	2010	0220-0290
7	Baliq yetishtirishda foydalanish uchun idish va idishbop materiallar berilganda	2010	1060
8	Baliq yetishtirish jarayonida ozuqa sarflanganda	2010	1090
9	Baliq yetishtirish jarayonida elektr energiyasi sarflanganda	2010	6990
10	Baliq yetishtirish jarayonida transport vositalari xizmatidan foydalanilganda	2010	2310
11	Baliq yetishtirishda sun'iy havzalardagi suv uchun to'lovlar hisoblanganda	2010	6410
12	Tirik baliq daromadga olinganda	2810	2010

Schyotlar bog'lanishidan ko'rinib turibdiki, baliqchilik xususiyatidan kelib chiqib, xarajatlar hisobi va mahsulot chiqishini hisobga olishda baliqchilik xarajatlari alohida yillar kesimida hisobga olinib, kelgusi yillarga tegishli xarajatlar tugallanmagan ishlab chiqarish hisoblanib, kelgusi yilga o'tkaziladi.

Bundan tashqari, baliqchilikda foydalaniladigan sun'iy baliq havzalari asosiy vosita hisoblanib, ulardan ma'lum bir davr mobaynida foydalaniladi. Shuning uchun, sun'iy baliq havzalaridan foydalanish muddatiga qarab ularga eskirish normasi belgilanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Baliqchilik klasterlari o'zida ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash va sotish jarayonlarini qamrab oluvchi ishlab chiqarish bo'linmalaridan iborat. Ushbu bo'linmalardagi xarajatlar turlari, ularning xususiyatlaridan kelib chiqib bir-biridan farq qiladi. Shuning uchun baliqchilik klasterlarida xarajatlar hisobini takomillashtirish bo'yicha quyidagilarni taklif qilamiz:

- baliq hovzalarini asosiy vositalar tarkibiga kiritish;
- baliq yetishtirish bilan shug'ullanadigan bo'linmalarda, baliq hovzalari bo'yicha xarajatlarni hisobga olib borish;
- xarajat moddalarini tarkibiga baliq hovzalari eskirishi (amortizatsiyasi) xarajat maddasini kiritish;
- ochiq maydonlardagi va tabiiy suv havzalarida yetishtiriladigan baliqchilik xarajatlari moddasi tarkibiga "qo'riqlash xarajatlari" xarajat maddasini kiritish;
- schyotlar bog'lanishida, tugallanmagan ishlab chiqarish xarajatlari mavjudligi hisobga olgan holda, analitik schyotlar Takliflarimizni amaliyotda qo'llanilishi, qishloq xo'jaligining muhim sohalaridan biri bo'lgan baliqchilikda ishlab chiqarish xarajatlari hisobini to'g'ri tashkil etilishi va yuritilishini ta'minlab, tirik baliq tannarxini pasaytirish bilan birga tannarxni iqtisodiy asoslangan holda aniqlanishiga olib keladi. Bu o'z navbatida, baliqchilik tarmog'ini yanada rivojlantirish, modernizatsiya qilish va yangi ishlab chiqarishlarni vujudga keltirish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratadi,

mamlakatimiz aholisini arzon va sifatli baliq mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoni. www.Lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 13 yanvardagi “Baliqchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-83-sonli qarori. www.Lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Nizomi, 1999-yil 5-fevral. 54- son. www.Lex.uz
4. Urazov K.B., Po‘latov M.E. Buxgalteriya hisobi. Darslik. - T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”. 2020.558bet.